

УДК 347.73.336.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.48>

СФЕРА КРЕДИТУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Семко І.С.,

*аспірант кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін*

*Київського університету права НАН України,
провідний юрисконсульт АТ «УКРСИББАНК»*

ORCID: 0009-0002-3507-0802

e-mail: igor.semko7k@gmail.com

Семко І.С. Сфера кредитування за законодавством України та ЄС щодо захисту прав споживачів.

В статті досліджуються особливості захисту прав споживачів у сфері кредитування за законодавством України та ЄС з точки зору приведення у відповідність національного законодавства до вимог права ЄС у цій сфері.

Визначено, що ЄС активно працює над удосконаленням правових механізмів захисту прав споживачів у сфері споживчого кредиту шляхом прийняття нових актів. У статті проаналізовані окремі зміни в цій сфері, а також окреслено причини таких змін.

В сучасній банківській практиці застосовується доволі широкий перелік видів споживчих кредитів, основними ознаками класифікації яких є: види кредиторів; види позичальників; методи погашення; терміни користування; ступінь покриття кредитом вартості товарів, робіт, послуг; забезпечення; методи сплати відсотків; об'єкти кредитування, розміри кредитів, валюта кредиту та ін. Але наявність великої кількості банківських продуктів не виключає можливості і не зменшує потребу у їх подальшому розвитку та розширенню, що повинно сприяти розвитку споживчого кредитування загалом.

Рівень соціально-економічного розвитку країни безпосередньо впливає на розвиток споживчого кредитування, разом з тим найбільший вплив має динаміка таких макропоказників, як валовий внутрішній продукт, доходи та витрати населення, обсяги наданих послуг, роздрібний товарооборот, середньомісячна номінальна заробітна плата та ін.

Споживче кредитування має більш високу ефективність порівняно з корпоративним кредитуванням і це пояснюється не лише високою його дохідністю, а й наявністю додаткових доходів, які супроводжують надання споживчих кредитів. При цьому ефективність споживчого кредитування залежить від строків надання і відповідно ефективнішими є короткострокові споживчі кредити. Тому від того, як сформований механізм споживчого кредитування у банківських установах, яким чином здійснюється регламентація та регулювання споживчого кредитування залежить результативність діяльності банків загалом у складі банківської системи України.

Позитивно оцінюючи прийняття у 2016 році профільного Закону, автор констатує потребу в його перегляді та удосконаленні, зважаючи на євроінтеграційний поступ України, а також важливість збереження економічного благополуччя населення нашої держави в умовах повномасштабного вторгнення. Відповідні зміни, на думку автора, мають торкатись вимог щодо інформації про споживчий кредит, особливостей його укладення з точки зору супутніх фінансових інструментів, а також спрощення та покращення правових механізмів дострокового припинення договорів споживчого кредиту.

Ключові слова: захист прав споживачів, споживче кредитування, споживач, кредитор, адаптація законодавства, право на інформацію.

Semko I.S. The sphere of lending according to the legislation of Ukraine and the EU regarding the protection of consumer rights.

The article examines the peculiarities of the protection of consumer rights in the field of lending under the legislation of Ukraine and the EU from the point of view of bringing national legislation into line with the requirements of EU law in this area.

It was determined that the EU is actively working on improving legal mechanisms for the protection of consumer rights in the field of consumer credit through the adoption of new acts. The article analyzes individual changes in this area, as well as outlines the reasons for such changes.

In modern banking practice, a fairly wide list of types of consumer loans is used, the main classification features of which are: types of creditors; types of borrowers; repayment methods; terms of use; degree of credit coverage of the cost of goods, works, and services; software; interest payment methods; lending facilities, loan amounts, loan currency, etc. But the presence of a large number of banking products does not exclude the possibility and does not reduce the need for their further development and expansion, which should contribute to the development of consumer lending in general.

The level of socio-economic development of the country directly affects the development of consumer lending, at the same time, the dynamics of such macro-indicators as gross domestic product, income and expenditure of the population, volumes of services provided, retail turnover, average monthly nominal wages, etc. have the greatest influence.

Consumer lending has a higher efficiency compared to corporate lending, and this is explained not only by its high profitability, but also by the presence of additional income that accompanies the provision of consumer loans. At the same time, the effectiveness of consumer lending depends on the terms of granting, and accordingly, short-term consumer loans are more effective. Therefore, the performance of banks in general as part of the banking system of Ukraine depends on how the mechanism of consumer lending in banking institutions is formed, how regulation and regulation of consumer lending is carried out.

Positively evaluating the adoption of the relevant Law in 2016, the author notes the need for its revision and improvement, taking into account Ukraine's European integration progress, as well as the importance of preserving the economic well-being of the population of our state in the face of a full-scale invasion. According to the author, the corresponding changes should concern the requirements for information about consumer credit, the specifics of its conclusion from the point of view of accompanying financial instruments, as well as the simplification and improvement of legal mechanisms for early termination of consumer credit contracts.

Key words: protection of consumer rights, consumer lending, consumer, creditor, adaptation of legislation, right to information.

Постановка проблеми. Захист прав споживачів відіграє важливу роль у забезпеченні прав та інтересів фізичної особи, зважаючи на те, що відносини за участю споживача супроводжують нас щоденно. Коли мова йде про споживче кредитування, з одного боку, можна констатувати неймовірну кількість рекламних пропозицій, що стимулюють споживача до укладення таких договорів, особливо, коли мова про товари, що мають значну вартість. З іншого боку, варто говорити про зловживання своїми правами як самих кредиторів, так і споживачів, коли перші намагаються подекуди вводити споживача в оману щодо умов договору, а другі не виконують свої зобов'язання із сплати обов'язкових платежів.

Мета дослідження. В межах ЄС захисту прав споживачів, в тому числі щодо споживчого кредитування, приділяється багато уваги, зважаючи на часту транскордонність таких договорів, а також розвиток онлайн комерції. Крім того, захист прав споживачів є важливим напрямком з точки зору приведення у відповідність національного законодавства України до законодавства ЄС. також важливо відзначити, що в Україні триває процес рекодифікації цивільного законодавства, який вочевидь має торкнутись також сфери договорів кредиту за участю споживачів. Тому важливо, на наше глибоке переконання, дослідити особливості правового регулювання захисту прав споживачів в сфері кредитування в ЄС та України для напрацювання пропозицій з удосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Стан опрацювання проблематики. У юридичній науці наявні певні напрацювання у царині захисту прав споживачів в цілому, а також захисту прав споживачів у сфері споживчого кредитування, зокрема, серед яких слід виділити роботи О.В. Зверевої, Л.М. Іваненко, Г.О. Ільчен-

ко, О.О. Одинака, О.П. Письменної, О.Ю. Радченко, Ю.Ю. Рябченка, Р.Ю. Ханік-Посполітак, О.Ю. Черняк та ін.

Разом із тим, сучасні тенденції захисту прав споживачів у сфері споживчого кредитування, наближення правопорядків України та ЄС, зважаючи на зміни правового регулювання в цій сфері в межах ЄС, на сьогодні не отримали належного наукового підґрунтя, в тому числі в контексті впливу таких змін на національного споживача та ринок споживчого кредитування.

Виклад основного матеріалу. У переважній більшості країн-членів ЄС споживчий кредит поширений для придбання основних предметів домашнього вжитку, таких як автомобіль чи побутова техніка, а також для більш розкішних покупок, таких як відпустки, таймшери, тощо. Законодавство ЄС, що застосовується до таких фінансових послуг, охоплює такі питання, як розрахунок застосовної процентної ставки та витрат, правила «знай свого клієнта» та стандартні вимоги до інформації. Ці правила розділені між ЄС і національним рівнем, зважаючи на спільну компетенцію ЄС з цих питань, причому зростає важливість системи регулювання ЄС, незважаючи на дуже різноманітні національні ринки та правила захисту споживачів в 27 країнах-членах ЄС. Директива ЄС про споживчі кредити 2008 року [1] спрямована на захист прав європейців, одночасно сприяючи розвитку ринку споживчих кредитів в межах ЄС. Правила охоплюють споживчі кредити на суму від 200 до 75 000 євро і вимагають від кредиторів надавати інформацію, яка б дозволила споживачам порівнювати пропозиції та приймати обґрунтовані рішення. Також споживачі наділені правом повернення кредиту без пояснення причини повернення протягом 14 днів, правом дострокового повернення кредиту.

Реклама кредиту, де має бути визначена інформація щодо вартості такого кредиту, повинна також містити стандартну інформацію на основі репрезентативного прикладу, що містить, серед іншого: процентну ставку та деталі вартості, суму кредиту, річну процентну ставку, яка визначає, у формі відсотка, всі обов'язкові витрати для отримання кредиту (процентна ставка за кредитом, адміністративний збір, обов'язкові страхові внески, гарантійні збори, тощо).

На переддоговірному етапі кредитор також зобов'язаний надати зрозумілу інформацію про основні особливості пропонованого кредиту перед укладенням такого договору. Серед іншого, до переддоговірної інформації належать тривалість кредитного договору, загальна сума кредиту, ставка позики та умови, що застосовуються до цієї ставки, річна процентна ставка та загальна сума, що належить споживачеві, сума, кількість та частота платежів, збори, пов'язані з угодою або впливають з неї, наслідки несвоєчасної оплати та невиконання.

Як зазначає О.О. Чередниченко, Директива 2008 року відображає інформаційну парадигму захисту споживачів та відповідний образ «середнього споживача», який є досить добре поінформованим, обережним учасником цього ринку [2]

Разом із тим складна економічна ситуація, що має місце в ЄС та світі з того часу, коли збільшується кількість позичальників за такими договорами, а також цифровізація продажів та банківських послуг привели на ринки нових гравців та продукти, що не мали унормування на ринку ЄС. В ЄС, так само як і в Україні, ринок був заповнений пропозиціями кредитів на незначні суми, що подекуди мають ознаки шахрайських та за змістом таких договорів, порушують основні права споживачів та вимоги до цивільно-правових договорів в цілому. Це означає, наприклад, що простіше і більш поширено брати невеликі позики в Інтернеті, але вони можуть виявитися дорогими або навіть недійсними. Вказане спонукало до пошуку нових способів розкриття інформації в цифровому вигляді та оцінки кредитоспроможності споживачів за допомогою систем штучного інтелекту та нетрадиційних даних. У зв'язку з цим ще з 2021 року в ЄС почалась робота над розробкою нової редакції директиви про споживчі кредити, що була фіналізована наприкінці 2023 року [3].

Щоб усунути недоліки Директиви про споживчі кредити 2008 року, нова Директива про споживчі кредити змінює її в трьох основних напрямках: по-перше, нова директива розширює сферу застосування, включивши продукти та послуги, які раніше не були охоплені; по-друге, вона адаптує існуючі правила, зокрема інформаційні вимоги, до потреб споживачів в онлайн-середовищі; по-третє, вона вводить додаткові захисні механізми для споживачів з тим, щоб уникати припущення, що всі споживачі є свідомими і можуть зробити обґрунтований вибір кредитного продукту. Відповідні зміни охоплюють правове регулювання споживчих кредитів з моменту переддоговірних відносин, до моменту повного погашення боргу за кредитом, включаючи умови заміни кредитора [4].

Новими правилами, до прикладу, встановлено, що кредитори повинні забезпечити отримання доступної інформації за договором для споживачів більш прозорим способом, що дозволить їм легко розуміти всю важливу інформацію на будь-якому пристрої, включаючи мобільний телефон.

Також важливим було унормування реклами споживчих кредитів, яка не повинна заохочувати споживачів, які мають надмірну заборгованість, набувати для себе обов'язків за новими кредитними договорами, і вона повинна містити помітне повідомлення про те, що кредитування має свою вартість, тобто має бути повідомлено споживача про те, що отримуючи кредит, він зобов'язаний буде сплатити не лише тіло такого кредиту, але й інші платежі, в тому числі щодо обслуговування самого договору.

Нові правила, визначені в Директиві 2023 року, також вимагають правильної оцінки споживчої кредитоспроможності, розширення умов дострокового погашення, тощо. Нові правила охоплюють кредитні угоди до 100 000 євро, при цьому кожна країна визначає верхню межу на основі національного законодавства.

Важливими до врегулювання також були питання, пов'язані із спонуканням до укладення супутніх договорів (до прикладу, договору страхування). Нова Директива про споживчий кредит вводить загальну заборону на спонукання до укладення таких продуктів, одночасно дозволяючи об'єднання самих продуктів. Однак це правило має виключення у таких випадках (на розсуд країн-членів): по-перше, кредитний договір може бути прив'язаний до відкриття або підтримки платіжного або ощадного рахунку, де такий рахунок служить для накопичення капіталу для погашення кредиту, обслуговування кредиту, для об'єднання ресурсів для отримання кредиту або для забезпечення додаткового забезпечення кредитора у разі неплатоспроможності позичальника; по-друге, кредитний договір може бути прив'язаний до страхового поліса, зважаючи на міркування пропорційності. Однак у другому випадку кредитор зобов'язаний прийняти будь-який страховий поліс без зміни умов самого кредитного договору. З цієї точки зору споживчі кредити у своєму регулюванні стають схожими на європейське регулювання іпотечного кредитування.

Крім того, також були внесені деякі зміни щодо правозастосування. Директива спрямована на досягнення повної гармонізації національних правил, які підпадають під її сферу застосування, у зв'язку із чим державам-членам не дозволяється підтримувати або вводити більш суворі правила, ніж ті, що викладені в тексті директиви, якщо інше не передбачено самою директивою. Важливо, що правила, визначені цією директивою, мають бути адаптовані в національне законодавство країн-членів ЄС до 20 листопада 2025 року, а сама вона вступить в силу з 20 листопада 2026 року. Вказані правила відіграють важливу роль і для вітчизняної правової системи, зважаючи на поступ України до ЄС та приведення у відповідність національного законодавства до законодавства ЄС, в тому числі в сфері захисту прав споживачів.

У зв'язку із чим важливо акцентувати увагу на національному правовому регулюванні споживчого кредитування. Системні зміни в законодавство про захист прав споживачів, зумовлені євроінтеграційним поступом України, спонукали до розробки та прийняття Закону України «Про споживче кредитування» [5]. Як зазначає І.Б. Охрименко, «прийняття Закону «Про споживче кредитування» стало не лише фактом створення єдиного уніфікованого законодавчого акта зі споживчого кредиту, а й значним кроком у стандартизації в Україні кредитування фізичних осіб». Зокрема, авторка наголошує на важливості загальнообов'язкового стандарту договору споживчого кредиту, а також удосконаленні механізмів щодо надання інформації про такі договори споживачам [6].

Не акцентуючи уваги на змісті усього Закону, хочемо звернути увагу лише на окремі його аспекти з точки зору відповідності європейському законодавству.

Так, ми вказували, що Директива про споживчі кредити 2023 року особливу увагу приділяє переддоговірній та договірній інформації про кредит (щодо форми та змісту). Вітчизняний закон також має вимоги щодо інформації в межах ст. 9 та рекламної інформації в межах ст. 7. Однак очевидно, вони потребуватимуть уточнення в частині розширення переліку та форми інформації, що має бути надана споживачеві до моменту укладення договору споживчого кредиту.

Чому ми акцентуємо увагу на переддоговірній інформації, пояснити досить легко. До прийняття нової редакції Закону України «Про захист прав споживачів» у 2005 році, в національному правопорядку фактично були відсутні вимоги щодо права споживача на інформацію про продукцію, тоді коли ЄС з моменту прийняття перших директив у досліджуваній сфері в 90-х роках, зосереджував свою увагу на цьому важливому праві. Причому, для більшості договорів за

участью споживачів ЄС розглядає вимоги до переддоговірної та договірної інформації про продукцію, що різняться за змістом. Як справедливо зазначають О.Ю. Черняк та Н.І. Чудик-Білоусова, право споживача на інформацію є особливим «переддоговірним» правом, що виникає у особи при виявленні наміру придбати чи замовити продукцію для особистих потреб. Право споживача на інформацію авторки визначають «як встановлене законодавство і гарантоване державою право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію та її виробника, що забезпечує особі можливість свідомого і компетентного вибору товару (роботи, послуги)» [8]. Лише повне усвідомлення змісту та умов майбутнього договору споживчого кредиту, де відомо про всі платежі за договором, ставки, строки погашення, порядок вирішення спорів тощо, можуть дати споживачеві можливість усвідомлено та виважено укласти договір, який не буде погіршувати його стан. А сьогодні, в умовах, коли будь-яка людина в Україні, може стати жертвою шахраїв, які, маніпулюючи воєнним станом в країні, скрутним матеріальним становищем громадян, можуть нав'язати такі кредитні договори, які не лише не забезпечать потреби споживача, але й погіршать його матеріальне становище.

Раніше в тексті цього дослідження ми акцентували увагу на особливостях правозастосування Директиви щодо споживчих кредитів 2023 року, і це важливо з таких міркувань. На жаль, незважаючи на те, що Україна співпрацює з ЄС на різних умовах, починаючи з 1994 року, все ще ускладненим є розуміння природи правової системи ЄС, ролі та значення регламентів та директив в побудові національних правопорядків, не лише на рівні законодавців, але й на рівні науковців. Так, до прикладу, досліджуючи особливості дострокового припинення споживчих договорів, А. вказує, що «підхід Директиви 2008/48/ЄС до права кредитодавця на отримання справедливої та обґрунтованої компенсації можливих витрат, безпосередньо пов'язаних із достроковим погашенням кредиту, в цілому є раціональним та таким, що може бути запозичений в українське законодавство». Однак таке запозичення, на думку автора, має враховувати економічні реалії України, які істотно відрізняються від загальноєвропейських, тому автор пропонує враховувати рівень наявних в Україні процентних ставок за споживчими кредитами, що має істотне значення для встановлення розміру можливих компенсацій кредитодавцям [7]. З одного боку, розуміючи тезу автора та складність економічних реалій нашої держави, можна погодитись з такими міркуваннями, особливо, коли припустити, що Директива 2008 року не мала таких жорстких умов з правозастосування, як Директива 2023 року. З іншого боку, варто наголосити на концептуальній важливості розуміння підстав та наслідків врегулювання на рівні ЄС різних правовідносин. Вочевидь, сьогодні, коли ми перебуваємо в договірному процесі з ЄС щодо вступу, ми не можемо обґрунтовувати неприйняття тих чи інших актів економічним становищем, ми маємо усвідомлювати всі зобов'язання, які покладаються членством в ЄС, а не лише сподіватись на його профіти. Тим більше, що в досліджуваному нами випадку рівень відсотків, що гарантовані кредитором у зв'язку із достроковим погашенням кредиту, істотно зменшені в новій Директиві 2023 року.

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто підкреслити особливу увагу з боку інституцій ЄС по врегулюванню питань, пов'язаних із захистом прав споживачів в сфері споживчого кредитування, що пов'язано з низкою економічних факторів, які торкають не тільки самого споживача. Системне оновлення законодавства на рівні ЄС у досліджуваній сфері, демонструє важливість та складність забезпечення належного рівня захисту прав споживачів, де ЄС готовий до посилення та поглиблення правових норм ЄС на законодавство країн-членів ЄС. Відповідними мають бути також дії України в цьому контексті. Вітаючи прийняття у 2016 році профільного Закону, вимушені констатувати потребу в його перегляді та удосконаленні, зважаючи на євроінтеграційний поступ України, а також важливість збереження економічного благополуччя населення нашої держави в умовах повномасштабного вторгнення. Відповідні зміни мають торкатись вимог щодо інформації про споживчий кредит, особливостей його укладення з точки зору супутніх фінансових інструментів, що можуть мати місце, а також спрощення та покращення правових механізмів дострокового припинення договорів споживчого кредиту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Директива 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2008 року про кредитні угоди для споживачів та про скасування Директиви Ради 87/102/ЕЕС. URL:

- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0048> (дата звернення: 01.07.2024).
2. Чередниченко О.О. Свобода договору в посткризову добу: Куди ти йдеш? *Європейський огляд договірної права*. 2014. № 10. Р. 390–421. URL: <https://doi.org/10.1515/ercl-2014-0016> (дата звернення: 01.07.2024).
 3. Директива (ЄС) 2023/2225 Європейського Парламенту та Ради від 18 жовтня 2023 року про кредитні угоди для споживачів та скасування Директиви 2008/48/ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32023L2225> (дата звернення: 01.07.2024).
 4. Чередниченко О.О. На вибоїстій дорозі до відповідального кредитування на цифровому ринку: Нова Директива ЄС про споживчі кредити. *Журнал споживчої політики*. 2024. № 47. Р. 241–270. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10603-024-09564-z> (дата звернення: 01.07.2024).
 5. Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016 року № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text> (дата звернення: 01.07.2024).
 6. Охрименко І.Б. Необхідність та напрями удосконалення регулювання споживчого кредиту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 16(2). С. 46–50.
 7. Бабаскін А.Ю. Шляхи вдосконалення правового регулювання дострокового повернення споживчого кредиту за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2017. № 9. С. 5–9.
 8. Право споживача на отримання інформації про товар: порівняльно-правовий аспект. Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. / Чудик-Білоусова Н.І., Черняк О.Ю. Київ, Вип. 10, 2011 р.; за ред.: О.Д. Крупчан (гол. ред.) та ін.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, Київ, 2011. С. 53–57.